

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI AXLOQIY TARBIYASIDA BOLALAR FOLKLORINING O'RNI

Qayumov Olim

Toshkent amaliy fanlar universiteti
professori, filologiya fanlari doktori

РОЛЬ ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА В ПРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Каюмов Олим

доктор филологических наук

профессор Ташкентского университета прикладных наук

<https://orcid.org/0000-0003-3716-6293>

THE ROLE OF CHILDREN'S FOLKLORE IN THE MORAL EDUCATION OF ELEMENTARY STUDENTS

Qayumov Olim

Tashkent University of Applied Sciences
Professor, Doctor of philological Sciences

olimqayumov@utas.uz

+998 94 632 22 42

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloqiy tarbiyasini amalga oshirishda, ularning tafakkur va tasavvurlarini kengaytirishda bolalar folklori namunalarining o'rni va ahamiyati borasida mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: folklor, tarbiya, tafakkur, o'yin, mif, qadriyat.

Аннотация: В данной статье даны размышления о роли и значении образцов детского фольклора в осуществлении нравственного воспитания младших школьников, расширении их мышления и воображения.

Ключевые слова: фольклор, воспитание, мышление, игра, миф, ценность.

Annotation: This article discusses the role and importance of children's folklore patterns in the implementation of the moral education of Primary School students, expanding their thinking and imagination.

Key words: folklore, upbringing, thinking, play, myth, value.

KIRISH

Xalq pedagogikasi aslida ajdodlarimiz o'g'itlari va an'analari asosida shakllanib, o'zining mustahkam hayotiy asosiga egaligi bilan ajralib turadi. Dunyo tajribasida yosh avlodni tarbiyalashning turli yo'llariga bag'ishlangan minglab tadqiqotlar yaratilmoqda. Biroq, yaratilgan tadqiqotlar millatning shakllanishi, milliy o'zligini saqlab qolishi, yosh avlodni umumbashariy qadriyatlarga sodiq, yuksak axloqiy sifatlarga ega shaxs sifatida shakllantira olayaptimi? Bu to'lg'onib

turgan olamning oldida turgan, tahlikalardan sarosimaga tushib, hadiklar orolida jon saqlay olishga inonib qolayotgan odam bolasini va uning jamiyati uchun muhim bo'lgan muammolardan biridir. Bugungi jahon tarbiya fanlari yosh avlodni umumbashariy qadriyatlarni hurmat qiladigan, odam va olamga ezgulik ko'zlari bilan boqadigan, tabiat va jamiyat taqdiri bilan o'zini taqdirdosh sanaydigan keng mulohazali komil shaxslarni tarbiyalashni nazarda tutadi. Metodologik maqsadlari mushtarak

bo'lgan barcha tarbiya fanlari shaxs tarbiyasiga alohida ahamiyat qarashi tabiiy holdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Bolalar tarbiyasida folklor asarlarining o'rnini mantiqan ochib berishga qaratilgan tadqiqotlar taniqli o'zbek folklorshunoslari: T.Mirzayev, B.Sarimsoqov, A.Musaqulov, M.Jo'rayev, D.O'rayeva, J.Eshonqulov, Sh.Turdimov, S.Mirzayeva, Sh.Shomusarov, O.Qayumov, U.Sattorov, M.Raxmonovalarning tadqiqotlarida uchraydi¹.

Markaziy Osiyo xalqlarida folklor xalq pedagogikasining tayanchi ekanligini tojik folklorida tarbiya an'analari masalalarini tadqiq etgan tadqiqotchi B.N.Karmishova ishlarida kuzatamiz. Olimaning qayd etishicha, tojik xalq og'zaki ijodi namunalari tarbiyalanuvchilarning o'zligini anglash jarayonida muhim tarbiya vositasi vazifasini o'taydi. Tarbiyalanuvchi qahramonlarning xulqi va harakatlari, munosabatlaridan ma'lum ma'noda ibrat oladi. O'zining ajdodlari, millati bilan bog'liq etnik belgilar va qadriyatlar borasida tushunchaga ega bo'ladi. Olima ta'kidlaganidek, folklor – qadriyatlarning to'laqonli kartinasini o'zida aks ettirgan ma'naviyat sarchashmasidir².

M.M.Mamadnosirova: "Biz xalq an'analari, urf-odatlari va marosimlari farzand tarbiyasida

muayyan bilim va malakalarni o'zida mujassamlashtirganligi, yosh avlod tarbiyasida buyuk tajribalarni ifodalaganligiga ishonch hosil qildik, -deb yozadi"³. Olima yosh avlod tarbiyasida milliy qadriyatlar muhim o'rin tutishi, axloqiy tarbiyani shakllantirishda milliy qadriyatlarga tayanib ish ko'rish maqsadga muvofiq kelishini ta'kidlaydi.

Etnopedagogikaning zamonaviy bosqichi taraqqiyotida ilmiy yondoshuvni o'rgangan chechen tadqiqotchisi Madina Marxiyevaning kuzatishlarida etnopedagogikaning kengayishi etnomadaniyat dterminatsiyasi, tarbiya – etnopedagogik bilimlarni ommalashtirish, zamonaviy ta'lim va milliy ta'limga doir qadriyatlar tizimi ekanligi dalillar asosida isbotlanadi⁴. Etnopedagogika sohasi milliy tarbiyaning ilmiy asosda tadqiq etishi ma'lum. Demak, Kavkazorti xalqlarida ham yoshlar tarbiyasida milliy qadriyatlarning o'rnini beqiyos bo'lib, ularning ajdodlari an'analari, urf-odatlari va madaniy merosiga sodiqlikda tarbiyalashga xizmat qilarkan.

Rus pedagogi Barkova Antonina Mixaylovnaning bolalar tarbiyasida folklorning ijtimoiy pedagogik faktorlariga bag'ishlangan dissertatsiya ishida xalq og'zaki badiiy ijodiyoti bolalar axloqiy tarbiyasida muhim o'rin tutishi: ular

¹ Мирзаев Т. Алпомиш достонининг ўзбек вариантлари.– Тошкент, Фан, 1968.–Б.94-95; Мусақулов А. Ўзбек халқ лирикаси. – Тошкент: Фан, 2010. – Б.128; Жўраев М. Ой олдида бир юлдуз – Тошкент: Фан, 2001. – Б.113 -118; Ўша муаллиф. Остонаси тиллодан.–Тошкент, 2003; Жўраев М., Шомусаров Ш. Ўзбек мифологияси ва араб фольклори. – Тошкент: Фан, 2001; Саримсоқов Б. Ўзбек маросим фольклори. – Тошкент: Фан, 1986. – Б.139 -211.; Мирзаева С. Ўзбек халқ афсун-дуолари фольклор жанри сифатида // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1992. – 2-сон. – Б.31 -34; Ўраева Д. Кинна айтимларининг поэтикасига доир // Ўзбек фольклоршунослиги масалалари. 2-китоб. – Тошкент: Фан, 2010.; Эшонкулов Ж.Эпос ва маросим//Миф ва бадий тафаккур.–Тошкент, Фан, 2019.– Б.54.; Турдимов Ш. "Гўрўғли" достонларининг генезиси ва тадрижий босқичлари. Филол.фан. доктор. дисс. афтореферати. –Тошкент, 2011.–Б.12-15; Мирзаева С.Р. Ўзбек халқ романик достонлари поэтикаси. –Тошкент, Фан. 2004; Шомусаров Ш. Араб фольклори. – Тошкент, 1992. – 86 б.; Шу муаллиф. Араб ва ўзбек фольклори тарихий-киёсий таҳлили: Филол. фанлари док. дисс. автореф. – Тошкент, 2002; Шу муаллиф. Араб ва ўзбек фольклори тарихий-киёсий таҳлили. – Тошкент: Фан, 2002;

Шу муаллиф. Специфические особенности фольклорных связей тюркских народов Центральной Азии и среднеазиатских арабов // Восток. – М., 2009. – №1. – Б.124-132; Қаюмов О. Қояларга битилган мактуб // Фольклоршунослик. Илмий мақолалар тўплами. – Навоий, 2003. – Б.100-108; Ўша муаллиф. Ўзбек шомон маросимлари фольклори. – Тошкент, Иқтисод-молия нашриёти. 2020. –176 б.; Сатторов У. Ўзбек халқ топонимик ривоятлари. Филол.фан.номз.дисс.автореф. – Тошкент, 2003; Рахмонова М. Ўзбек халқ тарихий афсоналари. – филол.фан.номз.дисс. автореф. – Тошкент, 2002.

² Кармышева Б.Н. Традиции воспитания в таджикском фольклоре.Автореф.дисс.канд пед.наук. – Душанбе, 2020. – С. 14.

³ Мамадносирова М.М. Педагогические особенности использования элементов этнопедагогики в нравственном воспитании девочек – подростков в семье. Автореф.дисс. канд.пед.наук. – Душанбе, 2020.– С. 12.

⁴ Мархиева М. В. Научковедческий подход к развитию этнопедагогики на современном этапе. Автореф. дисс.канд.пед.наук. – Грозный, 2020. – С. 16.

nutqining rivojlantirish, tafakkurini o‘stirish kabi muhim xususiyatlari ilmiy asoslangan⁵.

Ma'lumki, shaxs tarbiyasi go'dakning oiladagi tarbiyasidan boshlanadi. Oilada bolaning tafakkurini to'g'ri shakllantirish uchun qadimdan folklor asarlaridan keng foydalanilgan. Qadimdan onalarimiz inson bolasidagi informasion ehtiyojning yuqoriligini inobatga olgan holda bolalarini tez aytishlar, topishmoqlar, sanamalar va turli o'yinlar vositasida tarbiyalaganlar. Odatda tez aytishlar bolalar folklorining alohida janri bo'lib, bolalarning nutqiy takomilini ta'minlashga xizmat qilgan bo'lsa, topishmoqlar ularning fikrlash, anglash va sintez qilish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim tarbiya vositasi bo'lgan. Bolalar folklorining kichik janrlari: tez aytishlar va topishmoqlarning bog'cha yoshidagi bolalarga o'rgatish tarbiyalanuvchilarning keyingi bosqichga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etgan bola tarbiyasida uning dunyoqarashini shakllantirish, olam va odamni anglash unga munosabat hissi uning dastlabki tasavvurlari zaminida shakllanadi. Bolaning to'g'ri mulohaza qilaolish ko'nikmasi faqat va faqat uning informasion ehtiyoji orqali shakllanadi. Bola qancha olam va atrof muhit to'g'risida ma'lumotga ega bo'lsa, shuncha fikri teran bo'la boshlaydi. Buning uchun albatta bolalarning aqliy imkoniyatlari, yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning ma'lumotga bo'lgan tashnaligini qondirishni to'g'ri yo'lga qo'yimog'imiz lozim. Qadimdan bolalarning olamni anglashga bo'lgan intilishlari ularning: **Nima uchun?** -degan savoliga javob izlashi oqibatida shakllangan. Shuning uchun bolalarimizga biz dastlab tez aytishlar orqali yengil va o'zlashtirishi oson bo'lgan ma'lumotlarni yetkazishimiz lozim. Bolaning qiziqishi tabiat hodisalarining kelib chiqishini, qanday paydo bo'lishini anglashga intilishda ham ko'zga tashlanadi. Shuning uchun bolalarimizga kichik syujetli miflarning o'qib berishimiz maqsadga muvofiq keladi.

Bolalarga miflarning o'rgatishdan asosiy maqsadimiz ularning fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, tasavvur olamini kengaytirish, fantastik tasvirlar orqali bolalarning xayolat ufqlarini boyitib borishga erishishimizga olib keladi. Odatda

biz ijodiy kreativ fikrlaydigan shaxsni tarbiyalash maqsadimiz ekanligini ko'p bor ta'kidlaymiz. Biroq, bolaning kreativ fikrlash mexanizmining shakllantirish omillarini olislardan qidiramiz. Aslida bolalarning tanqidiy keng mulohaza yuritishlari uchun xalq pedagogikasi an'alariga tayanib ish ko'rishimizning o'zi kifoya.

XULOSA

Xullas, boshlang'ich sinf o'quvchilari tafakkurini shakllantirishda bolalar folklorining o'rni quyidagilarda ko'rinadi:

1. Bolalarning informativ ehtiyojlarini qondirish asosida ularning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda folklor materiallari bilan tanishtirish;
2. Bolalarga dastlab tez aytishlar, keyin topishmoqlar, keyin miflar(asotirlar), keyinchalik biroz murakkab syujetli ertaklar matnlarini o'rgatish lozim.
3. Bolalarning folklor materiallari orqali dunyoqarashi kengayadi, nutqiy ravonligi, so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishi ta'minlanadi, obrazli tasavvuri shakllanadi, xayol surish, mustaqil fikrlash malakasi shakllanib boradi, natijada bola har bir predmet yoki tushuncha yuzasidan o'z fikriga ega bo'la boshlaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirzayev T. Alpomish dostonining o'zbek variantlari. – Toshkent: Fan, 1968. – B.94-95.
2. Кармышева Б.Н. Традиции воспитания в таджикском фольклоре. Автореф. дисс. канд. пед. наук. – Dushanbe, 2020. – S. 14.
3. Мамадносирова М.М. Педагогические особенности использования элементов этнопедагогике в нравственном воспитании девочек – подростков в семье. Автореф. дисс. канд. пед. наук. – Душанбе, 2020. – S. 12.
4. Мархиева М. В. Научковедческий подход к развитию этнопедагогике на современном этапе. Автореф. дисс. канд. пед. наук. – Грозный, 2020. – S. 16.
5. Баркова А.М. Социально-педагогические факторы воспитания детей средствами фольклора. Автореф. канд. пед. наук. – Москва, 2000.

⁵ Баркова А.М. Социально-педагогические факторы воспитания детей средствами фольклора. Автореф. Канд. пед. наук. – Москва, 2000.